

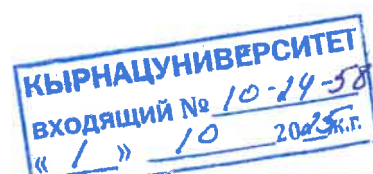
Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университети жана Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Б. Юнусалиев атындагы Тил илими институтуна караштуу филология илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын коргоо боюнча түзүлгөн Д 10.24. 700 диссертациялык кеңештин эксперттик комиссиясынын мүчөсү, филология илимдеринин доктору, доцент Кенжебаев Даирбек Орунбековичтин изденүүчү Осмонова Айгүл Сейдакматовнанын **“Көркөм чыгармалардагы тилдик каражаттардын өтмө мааниде колдонулушу”** аттуу 10.02.01 – кыргыз тили адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык ишине

КОРУТУНДУСУ

1. Диссертациялык кеңешке диссертацияларды коргоого кабыл алуу укугу берилген адистикке дал келиши. А. С. Осмонованын **“Көркөм чыгармалардагы тилдик каражаттардын өтмө мааниде колдонулушу”** аттуу кандидаттык иши диссертациялык кеңештин профилине туура келет. Ал эми изилдөө ишинин мазмуну, концептуалдык негизи 10.02.01 – кыргыз тили адистигине толук жооп берет.

2. Иштин максаты. Көркөм чыгармадагы өтмө маанилүү сөздөрдүн табиятын аныктап-тактоодо, бир жана көп маанилүү сөздөр менен катар коюлуп салыштырылышы, көркөм тексттеги өтмө маанилүү тилдик каражаттардын колдонулушу, образ жаратуудагы функциясы, көп кырдуулугу, стилистикалык кызматы изилдөө ишинин негизги максаты болуп саналат. Көздөлгөн максатты ишке ашыруу үчүн, төмөндөгүдөй милдеттер коюлду:

- көркөм чыгарманын тилине жана өтмө маанилүүлүккө байланыштуу илимий адабияттарга сереп салып, аларга карата жекече көз караштарды билдирүү;

- коюлган объектинин илимий багытын так жана туура сыпаттап-териштирүүдө, анын илимий-методологиялык негизин аныктап алуу;

- кыргыз тилиндеги бир, көп жана өтмө маанилүү сөздөрдүн өз ара байланыштуулугун, жалпылыгын, өзгөчөлүктөрүн белгилөө;

- өтмө маанилүү тилдик каражаттардын функциясын көркөм чыгармалардын материалдарынын негизинде талдоого алуу, анализдөө;

- көркөм чыгармалардагы тилдик каражаттардын стилистикалык мүмкүнчүлүктөрүн көрсөтүү.

3. Изилдөө темасынын актуалдуулугу. Көркөм чыгарманын кандай гана түрү болбосун, алардын маани-маңызы, коюлган маселенин натыйжасы сөз функцияларына негизделет, аларга көз каранды болот. Сөз маанилеринин көп түрдүүлүгү, көркөм текст ичинде аракетке келүүлөрү, ар кыл ыкмаларда туюндурулушу кыргыз элинин ой жүгүртүүсүнөн, дүйнөнү кабылдашынан, аң-сезиминен кабар берет. Мунун баары сөз күчүнөн билинип, сөз күчү катары эсептелип, аларды изилдөөнүн зарылдыгын пайда кылат. Кыргыз элинин дүйнөлүк масштабдагы жазуучусу Ч. Айтматов баштаган залкар акын-жазуучулардын керемет чыгармалары да сөз күчү аркылуу ишке ашырылган. Элдик оозеки чыгармалар болобу, же профессионал акын-жазуучулардын чыгармалары болобу, кыргыз тили илиминде аларды лингвистикалык багытта изилдөө иштери анчалык колго алына элек, б. а., чети оюла элек маселелерден, бул жагынан азырынча активдүүлүк байкалбайт. Ушул өңүттөн алганда, **көркөм чыгарманын тилин изилдөө актуалдуу маселелерден болуп саналат.**

Ушундан улам, тилде, кепте не бир маанилик функцияларды аткарган тилдик каражаттар колдонулбай койбойт. Антоним, синоним, омоним тилдик кубулуштарынан сырткары, алардын түз жана өтмө мааниде колдонулуш мүмкүнчүлүктөрүнүн кеңдиги, өтмө мааниде ойду таасирдүү, угумдуу, көркөм жеткирүүдөгү ык-амалдарынын ар түрдүүлүгү ж. б. кыргыз

лингвистикасындагы олуттуу маселелерден болуп саналат. Кыргыз тили илиминде өтмө маанилүү тилдик каражаттардын колдонулушу, аткарган милдеттери бир катар кызыгууларды жаратууда. Аларга объект катары кадыресе кептен тартып көркөм чыгарманын бардык түрлөрүн камтыган материалдарды тартууга болот. Өтмө мааниде туюнтулган ой кыргыз тилинин мүнөздүү өзгөчөлүктөрүнүн бирин шарттап турат.

Изилдөөнүн өзөгүн түзүп турган көркөм чыгармадагы өтмө маанилүүлүк маселесине карата кыргыз тили илиминде илимий-теориялык негиздеги атайын эмгек жарала элек. Албетте, бул маселеге түздөн-түз тиешеси бар Т. Ж. Исакованын “Көп жана өтмө маанилерде колдонулган тилдик бирдиктердин эпостордо берилүү бөтөнчөлүктөрү” (2018) аттуу диссертациялык эмгегин белгилебей коюуга болбойт. Проф. С. Өмүралиеванын “Многозначность слов в современном киргизском языке и ее лексикографические разработки в современной киргизской лексикографии” деген темадагы кандидаттык диссертациясы (1979), А. Жумагул кызынын “Кыргыз макалдарындагы көп маанилүү сөздөрдүн лингвостилистикасы” (2023) эмгектери да биз койгон маселеге үндөштүктө жаралган, арийне, аларда сөздүн өтмө маанилери эмес, көп маанилүүлүк маселеси териштирилсе да, өтмө маанилүүлүк салыштырылган мүнөздө каралгандыгы анык. Негизи, көркөм чыгармалардын табиятын, жаралыш механизмдин шарттоочу факторлордун бири **өтмө маанилүү тилдик каражаттар** болуп саналат. Кыргыз тили илиминде көркөм чыгармалардагы тилдик каражаттардын (сөздүн, фразеологизмдин, сөз айкашынын, сүйлөмдүн) колдонулуштары, аткарган милдеттери, туюндурулуш жолдору, стилистикасы боюнча атайын изилдөөлөр жок. Ушул өңүттөн алганда, коюлган маселе диссертациялык иштин **актуалдуулугун** көрсөтүп турат.

4. Илимий жыйынтыктары.

4.1. Иштин диссертациялык изилдөөлөргө коюлуучу талаптарга жооп бере турган жаңылыгы.

Диссертациялык иште көркөм чыгарма жанрынын бардык түрлөрү (дидактикалык, эпикалык, лирикалык, прозалык ж. б.), алардын маанилүүлүгү, коомдогу ролу конкреттүү эске алынат. Кыргыздын көркөм өнөрү, салттуу билими, илими, ой жүгүртүүлөрү – жашоо-тиричиликтеги көйгөйлөрдү чечүү үчүн, байыртадан колдонулуп келген турмуштук тааным, турмуштук тажрыйба, турмуштук-жашоо ыкмаларынан келип чыккан өзүнчө бир жыйналган, топтолгон система. Айрыкча көркөм сөз өнөрү өз ичине бир топ маселелерди камтып турат. Алар диссертациялык иште адам таануу маселесинин көркөм чыгармаларда козголушу, жазуучунун жана кейипкерлердин тили аркылуу берилиши, дал ушул маселелерди иш жүзүнө ашырууда тилдик каражаттардын колдонулушу, өзгөчө өтмө маанилүү сөздөрдүн ролу, ык-амалдары аргументтүү факты-материалдардын мисалында илимий-теориялык негизде сыпаттоого алынат. Өтмө маанилүү сөздөрдүн көркөм чыгармадагы образдарды жаратуу, турмуштук жагдай-шарттарды чагылдыруу, стилистикалык ар кыл мүмкүнчүлүктөргө ээ болуу ролу кызыгууларды жаратпай койбойт жана булар илимий изилдөөлөр үчүн булак болуп саналат. Диссертант изилдөө ишинин теориялык жана практикалык маселелеринин жалпы тил илиминдеги, түркологиядагы, кыргыз тили илиминдеги изилдениш абалына токтолуу менен катар, көркөм чыгармалардагы өтмө маанилүү тилдик каражаттардын функциясын тереңден талдоо үчүн, бир маанилүү, көп маанилүү сөздөр менен салыштырып, өтмө маанилүүлүктүн табиятын териштирүүгө алат.

Кыргыз тили илиминде биринчи жолу өтмө маанилүү тилдик каражаттардын кеңири планда изилденип жатышы иштин илимий жаңылыгын түзөт. Көркөм чыгарма табиятын шарттоочу факторлордун бири катары фактылардын негизинде ачыкталышы, өтмө маанилүү тилдик каражаттардын ички маанилик функцияларынын тереңдетилип аныкталышы, контексттеги маанилик-туюмдарынын кеңирилигинин далилдениши, алардын

стилистикалык-семантикалык мүмкүнчүлүктөрүнүн көрсөтүлүшү да илимий жаңылык катары эсептелет.

Көркөм чыгармалардагы өтмө маанилүү тилдик каражаттардын функциялары, көркөм тексттеги эмоционалдык-экспрессивдик мүнөздү, образдуулукту шарттоодогу ролу жана өтмө маанилүү сөздөрдүн башка маанилер менен катар коюлуп салыштырылышы жана алардан жекече көз караштагы бүтүм-жыйынтыктарды чыгарышы, көркөм чыгармалардагы өтмө маанилүү тилдик каражаттардын берилиши, туюндурулуш жолдору, ык-амалдары көрсөтүлүп, алардын өзгөчөлүктөрүнүн аныкталышы кыргыз тили илиминде алгачкы жолу лингвистикалык талдоого алынып ишке ашырылган.

Жыйынтыгында иште тил илимдеринин өнүгүшү үчүн кыйла мааниге ээ төмөндөгүдөй илимий жаңы теориялык натыйжалар алынган:

1-натыйжа. Жаңы. Тил илиминде буга чейин эле коюлган маселелер илимий объект катары ар кандай аспектилерден, багыттардан, өнүттөрдөн изилдөөгө алынып келет. Алар иштин максатына жетүүдөгү пайдаланылуучу багыттар жана даяр материалдар болуп саналат. Ошондой болсо да, диссертанттын коюлган маселеге карата жекече көз караштагы илимий-теориялык ойлорунун билдирилишин жаңы деп баалоого болот. (1-бап: 1.1., 1.2., 2.1. 2.2.).

2-натыйжа. Жаңы. Жалпы тил илиминде, түркологияда жана кыргыз тил илиминде да көркөм чыгарманын тили, андагы ар түрдүү маселелер боюнча кыйла изилдөөлөр жүргүзүлүп, бир катар илимий эмгектер жаралган. Иште ал эмгектердин көпчүлүгү коюлган маселени ишке ашыруу үчүн илимий-методологиялык негиз катары алынган. Алардын маани-маңызына, оош-кыйыштарына сереп салынып, кошумча ой-пикирлер билдирилип, так талдоолор жүргүзүлөт. Иштин максат-талаптарына ылайык, изилдөөнүн иллюстративдик материалдары, булактары, объектиси, предмети, методдору аныкталып көрсөтүлөт. (2-бап: 2.1., 2.2., 2.3.).

3-натыйжа. Жаңы. Сөз табияты татаал, алар тилде ар кыл маанилик жүктөрдү көтөрүп, ар кыл функционалдык милдеттерге ээ. Булардын бири катары – сөздүн өтмө маанилүүлүгү эсептелинет. Тил илиминде өтмө маанилүү сөздөрдөн сырткары, бир маанилүү жана көп маанилүү сөздөр деген лингвистикалык түшүнүктөр да бар. Алардын ортосундагы принципалдуу айырмачылыктар жана өтмө катар байланыштуулуктар чечмелөөгө алынат. (3.1., 3.2.).

4-натыйжа. Жаңы. Өтмө маанилүү сөз – бул баарыдан мурда, көркөмдүүлүктү шарттоочу тилдик каражат. Ал сөздүн жеке керт башына тиешелүү болгон туруктуу лексикалык мааниден өнүп чыгып, ойду образдуу, көркөм билдирүү максатында колдонулат жана өтмө маанилүү сөздөрдүн бул багыттагы мүмкүнчүлүктөрү кеңири. Анын табияты контекстке көз каранды, демек, синтаксистик негизде гана аныкталат. Көркөм чыгармадагы ойдун берилишине, максат-милдеттерине, мүдөө-талаптарына ылайык, башка тилдик каражаттар менен өз ара синтаксистик байланыш-катыштын негизинде сөз маанилери өзгөрүп турары, өтмө маанилүү сөздөр ооштурулган маанилерге негизделери, мындай шартта ар кыл функцияларга ээ болору көркөм чыгармалардын материалдарында талданат. (3.3.)

5-натыйжа. Жаңы. Көркөм чыгармада фразеологизмдер да кеңири колдонулат жана алар табиятынан эле өтмө маанини билдирет. Алар кадыресе өтмө маанилүү сөздөрдөн айырмаланып, өз алдынча жеке турганда да өтмө маанилүүлүгүнөн ажырабайт. Көркөм чыгармадагы образдуулукту, эмоционалдык-экспрессивдүүлүктү, таасирдүүлүктү, угумдуулукту шарттоодо фразеологизмдердин аткарган ролу өзгөчөлүү болору факты-материалдардын мисалында далилдөөгө алынган. (3.4.).

6-натыйжа. Жаңы. Көркөм тексттин мазмуну сөздүн денотациялык мааниси менен гана чектелбейт, ал ар кандай тилдик факторлорду камтыган коннотациялык маанилер аркылуу да туюндурулат. Стилдик коннотация - тилдик бирдиктердеги негизги мааниден улам келип чыккан кошумча

маанилер. Бул бөлүмдө изилдөөнүн ылайыгына жараша көркөм чыгарма тилиндеги сөздөрдүн стилдик коннотациясы да териштирүүгө алынат. (3.5.).

7-натыйжа. Жаңы. Көркөм чыгармада өтмө маанилүү сөз айкашы сүйлөмдүн мазмунун арттырып берүүдө активдүүлүктү шарттап турары, алар жалпысынан өтмө маанилүү сөздөр сыяктуу эле кыйыр түрдө берилген ар кыл атоо маанилерине ээ болору, бирок сүйлөмдүн көркөмдүүлүгүн арттырууда, ой берилишин кеңитип берүүдө айрыкча милдет аткаары көрсөтүлөт жана көркөм текстте өтмө маанилүү сөз айкаштарынын колдонулушу зарылдык болуп саналары белгиленет. (4.1.).

8-натыйжа. Жаңы. Өтмө маанилүү сүйлөмдөр тексттин көркөмдүүлүгүн арттыруучу бир фактор катары кызмат өтөрү жана тексттен тышкары өз алдынча колдонулганда да, алардагы өтмө маанилүүлүк ачык байкалып турары белгиленет. Көпчүлүк учурларда сүйлөмдөрдүн өтмө мааниси контекст тутумунда ачыкталат. Анткени, текст ичинде тике мааниде колдонулган сөздөрдүн, сөз айкаштарынын, сүйлөмдөрдүн өз ара синтаксистик-семантикалык байланыштуулугунун, бир бүтүндүктөгү ойдун максаттуу туюндурулушунун натыйжасында айрым сүйлөмдөр өтмө маанилүүлүккө ээ болушары мисалдар менен далилденет. (4.2.).

4.2. Диссертациялык иштин мазмунунан чыгарылган ар бир илимий натыйжанын негизделүү жана тастыкталуу даражасы.

1-натыйжа ынанымдуу.

Тил илиминде буга чейин эле коюлган маселелер илимий объект катары ар кандай аспектилерден, багыттардан, өңүттөрдөн изилдөөгө алынып келет. Алар иштин максатына жетүүдөгү пайдаланылуучу багыттар жана даяр материалдар болуп саналат. Ошондой болсо да, диссертанттын коюлган маселеге карата жекече көз караштагы илимий-теориялык ойлорунун билдирилишин ынанымдуу деп баалоого болот. (1-бап: 1.1., 1.2., 2.1. 2.2.).

2-натыйжа негиздүү. Жалпы тил илиминде, түркологияда жана кыргыз тил илиминде да көркөм чыгарманын тили, андагы ар түрдүү маселелер

боюнча кыйла изилдөөлөр жүргүзүлүп, бир катар илимий эмгектер жаралган. Иште ал эмгектердин көпчүлүгү коюлган маселени ишке ашыруу үчүн илимий-методологиялык негиз катары алынган. Алардын маани-маңызына, оош-кыйыштарына сереп салынып, кошумча ой-пикирлер билдирилип, так талдоолор жүргүзүлгөндүгү негиздүү. (2-бап: 2.1., 2.2., 2.3.).

3-натыйжа ишенимдүү. Сөз табияты татаал, алар тилде ар кыл маанилик жүктөрдү көтөрүп, ар кыл функционалдык милдеттерге ээ. Булардын бири катары – сөздүн өтмө маанилүүлүгү эсептелинет. Тил илиминде өтмө маанилүү сөздөрдөн сырткары, бир маанилүү жана көп маанилүү сөздөр деген лингвистикалык түшүнүктөр да бар. Алардын ортосундагы принципалдуу айырмачылыктардын жана өтмө катар байланыштуулуктардын териштирилиши ишенимдүү. (3.1., 3.2.).

4-натыйжа далилдүү. Өтмө маанилүү сөздүн табияты контекстке көз каранды, демек, синтаксистик негизде гана аныкталат. Көркөм чыгармадагы ойдун берилишине, максат-милдеттерине, мүдөө-талаптарына ылайык, башка тилдик каражаттар менен өз ара синтаксистик байланыш-катыштын негизинде сөз маанилери өзгөрүп турары, өтмө маанилүү сөздөр ооштурулган маанилерге негизделери, мындай шартта ар кыл функцияларга ээ болору көркөм чыгармалардын материалдарынын мисалында талдоого алынышы далилдүү. (3.3.)

5-натыйжа негиздүү. Көркөм чыгармада фразеологизмдер да кеңири колдонулат жана алар табиятынан эле өтмө маанини билдирет. Алар кадыресе өтмө маанилүү сөздөрдөн айырмаланып, өз алдынча жеке турганда да өтмө маанилүүлүгүнөн ажырабайт. Көркөм чыгармадагы образдуулукту, эмоционалдык-экспрессивдүүлүктү, таасирдүүлүктү, угумдуулукту шарттоодо фразеологизмдердин аткарган ролу өзгөчөлүү болору факты-материалдардын мисалында ырасталышы негиздүү. (3.4.).

6-натыйжа ишенимдүү. Көркөм тексттин мазмуну сөздүн денотациялык мааниси менен гана чектелбейт, ал ар кандай тилдик

факторлорду камтыган коннотациялык маанилер аркылуу да туюндурулат. Стилдик коннотация - тилдик бирдиктердеги негизги мааниден улам келип чыккан кошумча маанилер. Бул бөлүмдө изилдөөнүн ылайыгына жараша көркөм чыгарма тилиндеги сөздөрдүн стилдик коннотациясынын да териштирилиши ишенимдүү. (3.5.).

7-натыйжа ынанымдуу. Көркөм чыгармада **өтмө маанилүү сөз айкашы** сүйлөмдүн мазмунун арттырып берүүдө активдүүлүктү шарттап турары, алар жалпысынан өтмө маанилүү сөздөр сыяктуу эле кыйыр түрдө берилген ар кыл атоо маанилерине ээ болору, бирок сүйлөмдүн көркөмдүүлүгүн арттырууда, ой берилишин кеңитип берүүдө айрыкча милдет аткалары жана көркөм текстте өтмө маанилүү сөз айкаштарынын колдонулушу зарылдык болуп саналарынын көрсөтүлүшү ынанымдуу. (4.1.).

8-натыйжа ишенимдүү. Өтмө маанилүү сүйлөмдөр тексттин көркөмдүүлүгүн арттыруучу бир фактор катары кызмат өтөрү жана тексттен тышкары өз алдынча колдонулганда да, алардагы өтмө маанилүүлүк ачык байкалып турары белгиленет. Көпчүлүк учурларда сүйлөмдөрдүн өтмө мааниси контекст тутумунда ачыкталат. Анткени, текст ичинде тике мааниде колдонулган сөздөрдүн, сөз айкаштарынын, сүйлөмдөрдүн өз ара синтаксистик-семантикалык байланыштуулугунун, бир бүтүндүктөгү ойдун максаттуу туюндурулушунун натыйжасында айрым сүйлөмдөр өтмө маанилүүлүккө ээ болушарын мисалдар менен далилдеши ишенимдүү. (4.2.).

4.3. Теориялык жана колдонмо багыттагы маселелерди чечүүдө изилдөөдөн алынган натыйжалардын наркы.

Кыргыз тили илиминде көркөм чыгармалардын материалдарынын негизинде өтмө маанилүү тилдик каражаттардын лингвистикалык өңүттө изилдениш маселелери атайын изилдөөнүн объектиси катары алгачкылардан болуп колго алынып отурат. Диссертациялык иштин илимий натыйжалары көркөм текстте камтылган баалуу материалдарды аныктоого жана ар түрдүү

багыттардагы керектүү илимий эмгектерди, окуу куралдарын жаратууга, натыйжалуу изилдөөлөрдү жүргүзүүгө жол ачат.

1-натыйжа. Коюлган маселеден алынган жыйынтыктар бул багыттагы илимий эмгектерди талдап үйрөнүүгө, теориялык ойлорду байытууга, илимий изилдөөлөрдү жүргүзүүгө багыт берет. (1-бап).

2-натыйжа. Көркөм чыгарманы лингвистикалык өңүттө изилдөөнүн илимий-методологиялык негизи, методдору, объект-предмети, изилдөө принциптери, ролу, кызматы ачыкталат, алардын башка тилдик каражаттар менен байланыштуулугу, окошоштугу жана айырмачылыгы белгиленет. (2-бап).

3-натыйжа. Сөз табияты татаал, алар тилде ар кыл маанилик жүктөрдү көтөрүп, ар кыл функционалдык милдеттерге ээ. Булардын бири катары – сөздүн өтмө маанилүүлүгү эсептелинет. Бир маанилүү жана көп маанилүү сөздөр деген лингвистикалык түшүнүктөргө да баа берилип, алардын ортосундагы принципалдуу айырмачылыктар жана өтмө катар байланыштуулуктар жекече көз карашта териштирилет. (3.1., 3.2.).

4-натыйжа. Өтмө маанилүү сөздүн табияты контекстке көз каранды, демек, синтаксистик негизде гана аныкталат. Көркөм чыгармадагы ойдун берилишине, максат-милдеттерине, мүдөө-талаптарына ылайык, башка тилдик каражаттар менен өз ара синтаксистик байланыш-катыштын негизинде сөз маанилери өзгөрүп турары, өтмө маанилүү сөздөр ооштурулган маанилерге негизделери, мындай шартта ар кыл функцияларга ээ болоруна көңүл бурбай койууга болбойт.

5-натыйжа. Көркөм чыгармада фразеологизмдер да кеңири колдонулат жана алар табиятынан эле өтмө маанини билдирет. Алар кадыресе өтмө маанилүү сөздөрдөн айырмаланып, өз алдынча жеке турганда да өтмө маанилүүлүгүнөн ажырабайт. Көркөм чыгармадагы образдуулукту, эмоционалдык-экспрессивдүүлүктү, таасирдүүлүктү, угумдуулукту

шарттоодо фразеологизмдердин аткарган ролу өзгөчөлүү болору баса белгиленет. (3.4.).

6-натыйжа. Көркөм тексттин мазмуну сөздүн денотациялык мааниси менен гана чектелбейт, ал ар кандай тилдик факторлорду камтыган коннотациялык маанилер аркылуу да туюндурулат. Стилдик коннотация - тилдик бирдиктердеги негизги мааниден улам келип чыккан кошумча маанилер. Бул бөлүмдө изилдөөнүн ылайыгына жараша көркөм чыгарма тилиндеги сөздөрдүн стилдик коннотациясын аныктоого аракет жасайт.(3.5.).

7-натыйжа. Көркөм чыгармада **өтмө маанилүү сөз айкашы** сүйлөмдүн мазмунун арттырып берүүдө активдүүлүктү шарттап турары, алар жалпысынан өтмө маанилүү сөздөр сыяктуу эле кыйыр түрдө берилген ар кыл атоо маанилерине ээ болору, бирок сүйлөмдүн көркөмдүүлүгүн арттырууда, ой берилишин кеңитип берүүдө айрыкча милдет аткаары жана көркөм текстте өтмө маанилүү сөз айкаштарынын колдонулушу зарылдык болуп саналары ырасталат. (4.1.).

8-натыйжа. Көпчүлүк учурларда сүйлөмдөрдүн өтмө мааниси контекст тутумунда ачыкталат. Анткени, текст ичинде тике мааниде колдонулган сөздөрдүн, сөз айкаштарынын, сүйлөмдөрдүн өз ара синтаксистик-семантикалык байланыштуулугунун, бир бүтүндүктөгү ойдун максаттуу туюндурулушунун натыйжасында айрым сүйлөмдөр өтмө маанилүүлүккө ээ болору көрсөтүлөт. (4.2.).

5. Квалификациялык белгилерге дал келиши.

1. Диссертациянын жыйынтыктарынын мүнөзү:

1.1. Илимий чөйрөсүнө жана темасына жараша илимий жактан жаңы негизделген техникалык иштеп чыгууларды түшүндүрүү.

2. Диссертациянын жыйынтык жаңылыктарынын деңгээли.

2.1. Жыйынтыктарынын бардыгы жаңы деп эсептелет.

3. Диссертациянын жыйынтыктарынын баалуулугу.

3.2. Жогору.

4. Диссертациянын темасынын пландуу изилдөөлөр менен байланышы.

4.2. Тема тармактык программага, илимдер академиясынын же мекеменин тематикалык планына кирет.

5. *Прикладдык мааниси бар диссертациянын жыйынтыктарын пайдалануу деңгээли.*

5.3. Тармактын масштабында

6. *Прикладдык мааниси бар диссертациянын жыйынтыктарын кеңири пайдалануу боюнча сунуштар.*

6.1. Кеңири пайдаланууну талап кылат.

6. Алынган жыйынтыктардын практикалык мааниси. Кыргыз тили илиминин теориялык базасына салым киргизүү менен, лексикология, семасиология багытындагы кийинки эмгектерге таяныч болот. Көркөм чыгарманын материалдары, алардын талданышы, изилдөөнүн жыйынтыктары, табылга-натыйжалары жогорку жана атайын орто окуу жайларында лексикология, стилистика боюнча лекцияларды, практикалык сабактарды, атайын курстарды өтүүдө, бул багыттагы окуу китептерин, окуу куралдарын иштеп чыгууда пайдаланылат жана бул багыттагы илимий эмгектерди жаратууга жол ачат. Ошондой эле, түшүндүрмө жана поэтикалык сөздүктөрдү түзүүдө көмөк көрсөтөрү анык.

7. Диссертациянын негизги жоболору, натыйжалары жана корутундуларынын жарыяланышы, тастыкталышы.

Диссертанттын бул багытта 8 макаласы жарык көргөн.

Диссертациянын темасы боюнча жарык көргөн эмгектердин тизмеси:

1. Осмонова А. С., Ч. Айтматовдун “Саманчынын жолу” повестиндеги

өтмө маанилүү сөз жана сөз айкаштарынын колдонуу өзгөчөлүктөрү.

[Текст] / А.С. Осмонова // КУУнун “Жарчысы”. – 2018. -119-122-бб. 66.

2. Осмонова А. С., Kyrgyz Lexicography in the 20th-21st Centuries. [Текст]

/

А.С. Осмонова // Open Journal of Modern Linguistics. – Wuhan, 2021. – Vol.11,

№ 5. – P. 719-726-66.

<https://www.scirp.org/journal/paperinformation?paperid=111882>

3. Осмонова А. С., Взаимосвязь синонимов с переходными словами.

[Текст] / А.С. Осмонова // Бюллетень науки и практики. – Нижневартонск,

2021. – Т. 7, № 12. – С. 409-414. <https://elibrary.ru/item.asp?id=47469572>

4. Осмонова А. С., Некоторые вопросы о способах формирования слов с переносным значением и словосочетаний. [Текст] / А.С. Осмонова //

Международный журнал гуманитарных и естественных наук. – Новосибирск,

2023. – № 4-3 (79). – С. 177-181. <https://elibrary.ru/item.asp?id=53810911>

5. Осмонова А. С., Өтмө маанилүү сөздөрдүн синонимдер менен өз ара

Катышы. [Текст] / А.С. Осмонова // Ош мамлекеттик университетинин

“Жарчысы”. – 2021. – Т. 1, № 4. – 501-507-66.

<https://elibrary.ru/item.asp?id=46499988>

6. Осмонова А. С., Ч. Айтматовдун “Жамийла” повестиндеги өтмө

маанилүү сөз жана сөз айкаштарынын колдонулуу бөтөнчөлүктөрү.

[Текст] /

А.С. Осмонова // Вестник КГУ им. И. Арабаева 2024 №4, 837-843-66.

<https://elibrary.ru/item.asp?id=79723143>

7. Осмонова А. С., Кыргыз тили илиминде көркөм чыгарма тилинин изилдениши. [Текст] / А.С. Осмонова // ISSN 1694-5220. Наука. Образование.

Техника, 2024. №3. 133-139-бб. <https://elibrary.ru/item.asp?id=77669778>

8. Осмонова А. С., Изучение языковых средств переносного значения в кыргызской науке. [Текст] / А.С. Осмонова // Международный журнал гуманитарных и естественных наук. ISSN 2500-1000. №1-2. 131-134-бб. https://elibrary.ru/download/elibrary_80352107_13861367.pdf

8. Авторефераттын диссертациянын мазмунуна дал келиши.

1. Автореферат толугу менен диссертациянын мазмунуна, анда коюлган изилдөөнүн максатына жана милдеттерине, жүргүзүлгөн изилдөөлөргө, алынган жыйынтыктарга дал келет. Авторефераттын кыргыз, орус, англис тилдеринде резюмеси бар.

9. Диссертациянын мазмунунда кездешкен айрым кемчиликтер.

1. Диссертациялык иштин 1-бабында адабияттарды анализге алууда айрым бир окумуштуулардын эмгектериндеги маселелер боюнча кыскача болсо да сөз кылынат, бирок өзүнүн аларга карата жекече пикири билдирилген эмес. (Ю. Д. Апресян, Н. Д. Арютунова, Н. И. Бахмутова).

2. Иштин 45-бетиндеги бир абзац 152-бетте толугу менен кайталанып калган.

3. Пайдаланылган адабияттардын көрсөтүлүшүндө кээ бир адабияттар туура эмес жазылган: (Жумагул к А. Кыргыз макалдарындагы көп

маанилүү сөздөрдөрдүн лингвостилистик... [Текст] / Жумагул к А. – Бишкек, 2023. – 146 б.); ошондой эле 8, 9, 82-адабияттарды да кароо керек.

4. Иш кыргыз тили илиминин маселелерин козгоп жазылып жаткан соң, андагы орфографиялык, стилистикалык каталарга жол берилбеши керек. Көзгө дароо урунган: 5, 14, 74, 92, 94, 145, 153-беттердеги орфографиялык каталарды оңдоо керек. Мындан сырткары, бир катар стилистикалык каталар да учурайт.

Албетте, бул көрсөтүлгөн кемчиликтер диссертациялык иштин жалпы мазмунун жокко чыгара албайт.

10. Жетектөөчү мекеме жана расмий оппоненттерди бекитүү боюнча сунуштун негизделиши.

Жетектөөчү мекеме: Кыргыз-Түрк “Манас” университетинин Гуманитардык факультетинин филология бөлүмү сунушталат. Дареги: 720044, Бишкек шаары, Жал кичи району, Тыналиев көчөсү, 30-43.

Расмий оппоненттер:

Кенжебаев Даирбек Орунбекович – филология илимдеринин доктору, доцент, Эл аралык Ала-Тоо университетинин лингвистика кафедрасынын профессору

Эмгектери:

1. Котормонун илимий-теориялык негиздери. Илимий монография. – Бишкек, 2014 (25,5 б.т.).
2. Тилдин философиясынын айрым маселелери (окуу куралы). – Бишкек, 2024.

3. Принцип относительной переводимости // Проблемы современной науки и образования. №29 (71). – Иваново, 2016. 51-53-бб.
4. Лексикадагы микросистемалардын иерархиясы // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. №2-Бишкек. –2022. Стр. 303-306.
5. Коммуникативные функции паралингвистических средств (цвет и шрифт) в структуре креализованного текста // Вестник КРСУ. 2024. Т. 24. № 10. С. 99-110.

Бакирова Гүлжан Коккозовна - филология илимдеринин кандидаты, доцент, Б. Осмонов атындагы Жалал-Абад мамлекеттик университетинин кыргыз тили жана адабияты кафедрасынын башчысы

Эмгектери:

1. Ч.Айтматовдун чыгармаларында антитеза кубулушунун фразеологизмдер аркылуу берилиши // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. – Б., 2024. №1. 328-332-бб.
2. Фразеологизмдердин диний, мифтик түшүнүктөрдү чагылдыруу функциясы // К.Ш.Токтомаматов атындагы ЭАУнун илимий басылмасы.-Ж-А., 2024. №2.
3. Көчмөн турмушка байланыштуу айтылган фразеологизмдер // Кыргыз Республикасынын УИА Кабарлары. №2. – Б., 2022.
4. Кыргыз тилиндеги фразеологизмдердин семантика-функционалдык жана структуралык өзгөчөлүктөрү (монография). - Бишкек, 2018. 10, 75 б.т.
5. Фразеологизмдер – лексикографиялык каражаттар // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. - Б, 2016. №3. 218-221-бб.

11. Диссертациянын Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу Улуттук аттестациялык комиссиянын окумуштуулук даражаларды ыйгаруу боюнча жобосуна дал келиши.

А. С. Осмонованын **“Көркөм чыгармалардагы тилдик каражаттардын өтмө мааниде колдонулушу”** аттуу 10.02.01 – кыргыз тили адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык иши Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу Улуттук аттестациялык комиссиясынын докторлук (кандидаттык) диссертацияларга койгон талаптарына толук жооп берет.

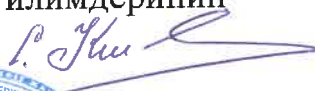
Диссертациялык иш Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университети жана Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Б. М. Юнусалиев атындагы тил илими институтуна караштуу филология илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын коргоо боюнча түзүлгөн Д 10.24.700 диссертациялык кеңешке 10.02.01 – кыргыз тили адистиги боюнча кабыл алууга сунушталат.

Эксперттик комиссиянын мүчөсү, филология
илимдеринин доктору, доцент

 Д. О. Кенжебаев

Эксперттик комиссиянын мүчөсүнүн
колун тастыктайм:

Окумуштуу катчы, филология илимдеринин
кандидаты, доцент

С.К. Каратаева

КБнын башчысы

А. Жайнакова

